

VERBONDENHEID DOOR AANRAKEN

Mag je een kleuter nog op schoot nemen? Hoe haal je vechtende kinderen uit elkaar? Mag je een verdrietige puber een troostende arm bieden? De troostende arm, de verjaardagskus, het schouderklopje, de high-five...

Tekst: Simone Mark

Fysiek contact in de professionele, pedagogische relatie is een verkrampt thema. De moraal van de afgelopen decennia, maar ook excessen zoals die uit 2010 met zwemleraar Benno L. en pedagogisch medewerker Robert M., hebben ertoe geleid dat het aanraken van kinderen en jongeren in een professionele context in een taboesfeer terecht zijn gekomen. Overheden en instellingen hebben uit angst voor incidenten en excessen gekozen voor een instrumentele aanpak met als doel fysiek contact met kinderen te beperken of zelfs te verbieden. Deze protocollering ontkent echter het existentiële niveau van de pedagogische relatie, waarin opvoeder en kind elkaar ontmoeten 'van mens tot mens'.

TACTVOL HANDELEN

In de pedagogische relatie staat de kwaliteit van de ontmoeting – een wederzijdse gevoelsmatige wisselwerking – centraal. Daarbij is tactvol handelen van de leraar geboden. Contact kan gezien worden als de verbinding die nodig is om tactvol te kunnen handelen. Contact ontstaat door de uitwisseling van gevoelens en gedachten die de ander raken. Bij fysiek contact is er sprake van lichamelijke nabijheid tussen leraar en leerling, waarbij een wisselwerking plaatsvindt. Pedagogisch contact is een aspect van pedagogische tact. Pedagogisch contact stelt de opvoeder in staat om juist te handelen in een pedagogische ontmoeting; 'Een goede aanraking, op het juiste moment, óók in de beleving van het kind.' Bovendien biedt het de mogelijkheid om het handelen te legitimeren.

Aanraken is een levensbehoefte en omdat de 'affectieve aanraking' tot verbondenheid leidt met jezelf, de ander en de wereld om je heen, is het een existentiële ontmoeting. Het bevestigt of ontkent je 'zijn'. Een aanraking moet gepast en gewenst zijn

zodat het kind zich daarin gekend weet. Pedagogisch handelen mag dus nooit verworden tot een instrumentele aanpak.

LICHAMELIJKHEID VAN PEDAGOGISCH CONTACT

In de definitie van 'pedagogisch contact' is het laatste zinsdeel cruciaal: óók in de beleving van het kind. Daarmee wordt gesteld dat niet alle vormen van fysiek contact gewenst zijn. De leraar is zich bewust van de morele werkelijkheid. Hij voorkomt dat leerlingen aangeraakt worden om zijn eigen behoeften bevredigd te zien of uit een gebrek aan zelfcontrole. Lichamenlijk contact zou een vanzelfsprekende en pedagogisch juiste communicatieve handeling moeten zijn. Onder lichamenlijk contact worden alle vormen van communicatie verstaan waarbij huidcontact plaatsvindt: van de liefdevolle knuffel, het schouderklopje, tot het schudden van handen. Maar ook de corrigerende tik en de kus op de wang worden gezien als uitingen van lichamenlijk contact, hoewel deze handelingen als ongepast worden opgevat in de professionele pedagogische context.

De volgende vragen kunnen helpen om een goede inschatting te maken of de pedagogische handeling gewenst is:

- Geeft het kind toestemming (verbaal of non-verbaal) om aangeraakt te worden?
- Is er (affectief) contact waardoor de pedagogische aanraking ook gewenst is?
- Is de relatie met het kind gebaseerd op vertrouwen en wederkerigheid en niet op macht?
- Is de aanraking gepast? Is zij afgestemd op de leeftijd en behoefte van het kind?
- Welk doel beoogt de aanraking?
- Heeft de aanraking het doel ook teweeggebracht?
- Zijn doel en aanraking ook duidelijk voor buitenstaanders?

Als leraar ben je je ervan bewust dat jouw rol specifieke beperkingen met zich meebrengt ten aanzien van lichamelijk contact met leerlingen. Over het algemeen bestaat er consensus over wat gepast en ongepast is, maar toch is er een grijs gebied waar geen zekerheid over bestaat. In het onderstaande schema wordt zichtbaar gemaakt hoe een aanraking een effect kan hebben op het kind. In de eerste kolom gaat het erom of er een gepaste of ongepaste aanraking plaatsvindt. Er is een ordening aangebracht in de aard van de motieven van de opvoeder, de aanrakingsvormen en de mogelijke impact op het kind.

De aard van het pedagogische motief kan onbewust zijn; je kunt een leerling per toeval aanraken. Er is dan in feite geen sprake van een motief, maar toch kan de aanraking effect hebben, ook al is deze niet zo bedoeld. Dat is natuurlijk één van de lastige aspecten van communicatie in het algemeen. Je gedrag kan anders overkomen dan je beoogt.

Alle vormen van gepast aanraken die binnen het domein van de functionele (en rituele) aanrakingen vallen - zoals de handdruk, het schouderklopje, een neus afvegen, enzovoort - hebben doorgaans weinig emotionele impact op het kind. Ze worden als vanzelfsprekend ervaren.

In het domein van de zorgzame affectieve motieven, waarmee de leerling de steun en bemoediging van zijn leraar ervaart, is het effect doorgaans groter. Deze vormen van fysiek contact - als ze vanuit de juiste pedagogische intenties plaatsvinden - bevestigen het kind in wie het is. Met andere woorden: door deze aanrakingen voelt de leerling zich gezien en erkend in zijn behoeften. Tegelijkertijd wordt hierdoor de relatie tussen de opvoeder en het kind versterkt. Dat is het kenmerk van pedagogisch contact: het is identiteit-bevestigend en relatie-bevorderend.

IDENTITEIT-BEVESTIGEND EN RELATIE-BEVORDEREND

Identiteit-bevestigend wil zeggen dat de mens door zijn medemens(en) wordt bevestigd in wie hij is, waardoor je je als mens geaccepteerd en erkend voelt. Dan zie je iemand die zichzelf aan de wereld durft te laten zien; die zelfstandig, autonoom, authentiek, onafhankelijk, verantwoordelijk, (zelf) bewust en redelijk is. Je ziet dit ook terug in de lichamelijke verschijning van iemand, die een krachtige uitstraling heeft. Relatie-bevorderend gaat om de ander bevestigen, niet alleen in zoals die zich manifesteert, maar ook in diens existentiële goed-zijn. Het laat de ander weten: ik ervaar je goed-zijn en ik geniet van je, ben blij met je. Er is sprake van wederkerigheid. Vanuit de relationele bevestiging kan een mens zelfrespect en zelfwaardering ontwikkelen en daarmee respect en waardering voor de ander.

Niets is zo bevestigend als een aanraking. Ieder mens beschikt over het vermogen de ander die affectiviteit, liefde, genegenheid te bieden, waardoor ze zich gezien en bevestigd voelen in hun goed-zijn, ook al ervaren ze dat zelf soms niet zo. Wanneer de aanraking meer is dan het uiten van zorgzaamheid wordt het al snel vriendschappelijk. Een kus op de wang, even wiegen, troosten, of een arm om de middel, zijn aanrakingsvormen die we doorgaans minder gepast vinden in de professionele context. Het is dan de vraag wanneer het wel of niet gepast is? Dat heeft te maken met situationele factoren. Het is uiteindelijk het kind dat bepaalt of de aanraking ook gewenst is. De aanraking zal gewenst zijn als het als relatie-bevorderend en identiteit-bevestigend ervaren wordt. Je kunt je misschien voorstellen dat een kus op de wang mogelijk is,

Model: Fysiek contact met kinderen; motieven en effecten

	Pedagogische motieven	Voorbeelden van aanrakingen	Mogelijke effecten op het kind
Gepaste aanraking	Onbewust (geen model)	Toevallige aanraking	Wenig tot geen
	Functioneel	Aanleren van vaardigheden Helpen met aankleden Neus snuiten	Neutraal
	Ritueel	Handdruk Schouderklopje Klopie bovenarm of rug	Neutraal
	Zorgzaam affectief	Hoofd aanraken Zacht vastpakken hand, arm Arm om schouder Handen vasthouden Korte, vluchtige omhelzingen	Relatie-bevorderend en identiteit-bevestigend
Gepast/Ongepast	Vriendschappelijk affectief	Kort helemaal vastpakken Arm om middel Kus op de wang Wiegen / Troosten Soezen Teder gezicht vastpakken	Gewenst: Relatie-bevorderend en identiteit-bevestigend Ongewenst: Relatie-verstorend en identiteit-ontkennend
	Begrenzend	Stevig vastpakken Optillen (en meenemen) Aan kin komen Bij armhand pakken	Gewenst: Relatie-bevorderend en identiteit-bevestigend Ongewenst: Relatie-verstorend en identiteit-ontkennend
Ongepaste aanraking	Bestraffend	Pedagogische tik Klap geven	Angst en schaamte
	Erotisch / Seksueel (misbruik)	Streken en betasten, aanraken van erogene zones	Angst en schaamte
	Mishandellend	Slaan Kropen Klappen	Angst en schaamte

© Mark & Van Hegen, 2015

als het contact tussen jou en het kind bijzonder goed is en het door jou gefeliciteerd wordt met zijn behaalde diploma. Soms moet een leerling worden begrensd. Het kan nodig zijn om een kind dat een ander kind wil slaan, even vast te pakken. Dat mag natuurlijk geen pijn doen. Je hebt de bedoeling om dat kind en zijn klasgenoot te beschermen, maar het kan ertoe leiden dat het kind de aanraking als ongewenst ervaart. Toch is het mogelijk om op een goede pedagogische wijze via fysiek contact een kind te begrenzen. Daar is pedagogisch contact voor nodig. Je laat het kind weten dat je hem - ondanks dat je hem stevig vastpakt - erkent in zijn emoties en dat je wilt helpen om rustig te worden. Je noemt zijn naam, benoemt wat je aan het doen bent en vraagt steeds of hij het al zelf kan. Je neemt het perspectief in van het kind en stemt je handelen daarop af. Zo behoud je de relatie.

Simone Mark werkt als zelfstandig onderwijspecialist en pedagoog onder meer voor het NIVOZ. Zij is lid van 'Trainers Huiselijk Geweld' en werkte voor de Raad van de Kinderbescherming, Hogeschool Utrecht en in het speciaal onderwijs. Zij studeerde Ecologische Pedagogiek, waar zij onderzoek deed naar en publiceerde over 'aanraken van kinderen in een professionele context'. Vorig jaar verscheen haar boek 'Pedagogisch contact. Verbondenheid door aanraking'. Meer info: www.pedagogischcontact.nl

ONGEPASTE AANRAKING

Ten slotte is er een domein van ongepaste aanrakingen. Bij ongepaste aanrakingen zijn de motieven nooit van pedagogische aard. De motieven om aan te raken zijn allereerst egoïstisch, maar vaak ook sadistisch. Een kind fysiek bestraffen, mishandelen of misbruiken is verwerpelijk. Er is geen enkele legitimering voor dit gedrag van de opvoeder. Waar de 'pedagogische tik' in het privé-domein nog door sommigen aanvaard is, zijn we het erover eens dat dit niet past in een professionele opvoedingscontext. Een kind ongepast aanraken staat gelijk aan misbruik van de gezagsrelatie. Gezag wordt macht en dat roept gevoelens van angst en schaamte op bij het kind. Angst voor herhaling en schaamte over wat is gebeurd.

In het grijze gebied tussen gepast en ongepast aanraken, wordt een beroep gedaan op de pedagogische sensitiviteit van de leraar. Voor alle mogelijk gepaste vormen van aanraking geldt dat de juistheid ervan niet alleen wordt bepaald door de intenties van de opvoeder, maar ook én met name door de beleving van het kind. Het is dus niet alleen de vraag of gedrag gepast of ongepast is, maar ook of het gewenst of ongewenst is. Als het gewenst is, is het relatie-bevorderend en identiteit-bevestigend. Als het ongewenst is, zal het eerder relatie-verstorend en identiteit-ontkennend zijn.

VERBONDENHEID IN DE SCHOOL

De betekenis van fysiek contact is altijd afhankelijk van de biografie van de leraar, het kind én de omgeving. Het is de opdracht van de school om kinderen verbonden te laten zijn met zichzelf en anderen. Aanraken en aangeraakt worden zijn voorwaarden voor die diepe verbintenis. Om het bestaan van de mens te erkennen is het nodig om fysiek contact als levensbehoefte te erkennen. Daarvoor is openheid geboden en zal het taboe moeten worden doorbroken. Alleen 'in contact' kan de opvoeder het kind (aan)raken en andersom. Het pedagogische motief, de handeling zelf én de beleving van het kind bepalen het effect op de identiteit en de relatie en dus op de kwaliteit van de ontmoeting. Jouw aanraking verandert een kind, een mens, een generatie!

Op het Congres Content december 2015 heeft Simone Mark met dit artikel de inhoud van haar speech weergegeven.